

„NAGYON SZERETTEM A FŐOSZTÁLYT”

INTERJÚ GRANASZTOINÉ GYÖRFFY KATALIN MŰVÉSZETTÖRTÉNETTÁRSAL, 1. RÉSZ¹

1. Granasztóiné Györfy Katalin, 2013.
 © Hack Róbert felvétele. MÉM MDK,
 Tudományos Irattár, Lymbus, ltsz. K 1899.
 © Magyar Építészeti Múzeum és Műem-
 lékvédelmi Dokumentációs Központ

Kovács Gergely: Arra kérnénk, elsőként a családjáról meséljen egy kicsit. Az otthoni légkör befolyásolta a pályaválasztását? Hogyan lett művészettörténész?

Granasztóiné Györfy Katalin: Édesapám² szemorvos volt, a Klinikán dolgozott. Ő inkább műszaki érdeklődéssel bírt, fantasztikusan értett a technikai dolgokhoz; nem véletlen, hogy a szemészetten belül a kontaktlencse készítést választotta. Egyáltalán nem ellenezte, de különösebben nem is befolyásolta a pályaválasztásomat. Édesanyám³ francia-magyar szakon végzett a bölcsészkaron. Szakdolgozatát egy nagyon fiatalon elhunyt francia íróról, Raymond Radiguet-ről⁴ írta, amihez Jean Cocteau-val⁵ is készített interjút. Végül nem publikálta a kutatási eredményeit, és nem is ment el dolgozni; nemcsak azért, mert ketten voltunk testvérek (ami nem sok), hanem mert

¹ Az interjút F. Dóczi Erika és Kovács Gergely készítette 2023. október 12-én és november 7-én. A leíratot készítette, a szöveget gondozta és lábjegyzetekkel ellátta: F. Dóczi Erika, Kovács Gergely. Szerkesztette Markója Csilla (HUN-REN BTK MI).

² Györfy István (1912–1999), orvos, szemész. 1936–1956: az I. és a II. Szemészeti Klinika egyetemi tanársegéde, 1956–1972 között egyetemi docense. 1940–1972: a Kontaktívég Laboratórium vezetője, 1972-től tudományos tanácsadója.

³ Gombocz Ilona (1915–2010), középiskolai tanár. Gombocz Endre botanikus, tudománytörténész lánya, Gombocz Zoltán nyelvtudós unokahúga.

⁴ Raymond Radiguet (1903–1923), francia író. Tizenkilenc évesen írta *A test ördöge*, húszéves korában az *Orgel gróf bálja* című művét.

⁵ Jean Cocteau (1889–1963), francia költő, író, színész, filmrendező. Párizsban Max Jacobon keresztül megismerkedett az akkor tizenhat éves Raymond Radiguet-vel, akibe beleszeretett, majd öt évvel később, utóbbi halálát követően megírta Heurtebise, az angyal című versét. 1954-ben a Belga Királyi Akadémia, egy évvel később a Francia Akadémia tagja lett.

2. Granasztóiné Györfy Katalin. MÉM MDK, Tudományos Irrattár, Lymbus, Itsz. K 1899. © Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

15–16 éves koromban még úgy gondoltam, hogy egy ilyen lány, mint én, legfeljebb fodrász vagy kozmetikus lehet. Aztán ez a nagybácsi megkérdezte tőlem, miért nem megyek egyetemre. Nem igazán tudtam válaszolni, de mivel a bátyám,⁹ aki csak két évvel idősebb nálam, addigra megosztott első díjat nyert irodalomból egy tanulmányi versenyen, és nagyon fiatalon rendkívüli tudásra tett szert, valószínűleg úgy éreztem, hogy nem tudnék az övéhez hasonló eredményeket elérni. Végül összeült a családi kupaktanács, és abban maradtunk, hogy néprajzra nem megyek, mert a

volt egy enyhe tuberkulózisa, ami miatt apám azt mondta, hogy inkább maradjon otthon. Nagyon kiegyensúlyozott családi életünk volt, anyagilag is viszonylag rendezett, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy azokban az időkben hogyan éltek emberek. Sokat jártunk Leányfalura, ami a maga szerénységével együtt egy paradicsom volt. Szinte az egész ifjúságomat ott töltöttem, minden nyarat – ezek felejtethetetlen emlékek. Épp most volt a 80. születésnapom,⁶ és ebből az alkalmából újra elővettem az ekkoriban készült fényképeket. Elképesztő, mi minden történt ott, hogy mennyi jó és szép élményt szerezhettem.

Pályaválasztási döntésemet végül is a nagynéném⁷ férje⁸ alapozta meg.

⁶ 2023. október 8.

⁷ F. Györfy Anna (1915–2006), grafikus, illusztrátor. 1935–1945 között a Goldberger Gyár textiltervező műhelyében dolgozott, idővel pedig a tervezőosztály helyettes vezetője lett. Férjével, Bisztrai Farkas Ferencel közös szentendrei otthonukban gyakori vendég volt az 1930–1940-es évek szellemi életének több jeles képviselője (Bernáth Aurél, Bibó István, Ferenczy Béni, Genthon István, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Ottlik Géza, Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Weöres Sándor). Az 1950-es évektől mese- és gyermekkönyveket illusztrált.

⁸ Bisztrai Farkas Ferenc (1903–1966), banktisztviselő, politikus. 1937-ben a Márciusi Front, 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt egyik alapítója volt. 1938–1944: a Szabad Szó szerkesztője és kiadója, 1945–1949: az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd országgyűlési képviselő. 1945-től az Országos Gazdasági Tanács, 1947-től a Tervgazdasági Tanács, 1948-tól az MNB Főtanácsának tagja. 1956. november 1-jén a Petőfi Párt néven újjászervezett Nemzeti Parasztpárt főtitkára lett, és államminiszterként bekerült Nagy Imre kormányába. 1958-ban nyugdíjaztatta magát, majd haláláig visszavonultan élt.

⁹ Györfy Miklós (1942–), irodalom- és filmtörténész, műfordító. Kezdetben középiskolai tanárként, illetve a Magyar Filmgyártó Vállalat rendezőasszisztenseként dolgozott. 1973–1978: az Európa Könyvkiadó szerkesztője, 1978-tól az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének tanára.

nagypám¹⁰ néprajztudós volt, és őt úgysem tudnám utolérni. A francia szakot úgyszintén elvetettük, így végül a művészettörténetet választottam. Azt hiszem, jó döntésnek bizonyult, habár eleinte némi gondot jelentett, hogy mivel reál osztályba jártam, korábban egyáltalán nem tanultam művészettörténetet. Ugyanakkor – noha ekkoriban még nem tudtam, hogy később ebbe az irányba sodor az élet – középiskolás koromban egy barátnőmmel beiratkoztunk a József Attila Szabadegyetemre, ahol irodalmi, művészettörténeti, valamint az ókorral foglalkozó kurzusokon vettünk részt. Olyan professzorok tartottak előadásokat, mint Dobrovits Aladár, Oroszlán Zoltán, Entz Géza, tehát tulajdonképpen ugyanazok, akik az egyetemen is előadtak. Szóval ez egy nagyon komoly „edzés” volt. De a művészettörténet iránti érdeklődésemet egy másik tényező is befolyásolta. Akkoriban jött létre az első idegennyelvű könyvesbolt a Váci utcában.¹¹ Árultak egy-két gyönyörű, nyugati kiadású képeskönyvet, és itt vett nekem egyszer valaki karácsonyra egy, a németalföldi festészetről szóló kötetet. Utóbbi nemcsak a pályaválasztásomat határozta meg, hanem azt is, hogy ezzel a korszakkal szeretnék foglalkozni.

Később az imént említett nagybácsim, aki művészekkel-írókkal állt kapcsolatban, beajánlott Zádor Annához. Nagyon készséges volt, rögtön kérte, hogy menjek el hozzá. Mindent megbeszéltünk, remekül elirányított, majd azt mondta, a biztonság kedvéért keressem meg Passuth Krisztinát¹² is, mert ő tudja, mi kell pontosan az egyetemi felvételihez: miből kell felkészülni és mit kell tudni. Krisztina is igazán kedvesen fogadott, könyveket adott kölcsön, valamint felhívta a figyelmemet, hogy az egyik legfontosabb szempont az, hogy melyik műtárgyat melyik múzeumban őrzik – ezt nagyon kellett tudni a felvételin. Ennek megfelelően sokat jártam a Szépművészeti Múzeumba és a Magyar Nemzeti Galériába, ami akkor került a Legfelsőbb Bíróság épületébe. A felvételin azt kérdezték tőlem – semmi másra nem emlékszem, csak erre –, hogy hol őrzik Munkácsy *Ásító inasát*. Szerencsére meg tudtam mondani. A francia felvételem nem sikerült olyan jól, de azért oda is felvettek, így francia irodalom-művészettörténet szakon kezddhettem meg egyetemi tanulmányaimat.

Az egyetemre bekerülve nagyon különböző előéletű és családi háttérű évfolyamtársakkal ismerkedtem meg. Csoportokra osztották a hallgatókat, és miután egyedül voltam francia-művészettörténet szakos, engem ide-oda rakosgattak. Politikai gazdaságtan, orosz, latin – ezeket az órákat mindig más társasággal hallgattam, ennek

¹⁰ Györffy István (1884–1939), néprajzkutató, az MTA levelező tagja. 1912-től az MNM múzeumi segédőre, 1918-tól igazgatóőre. 1926-tól egyetemi tanár, 1934-től a néprajz első nyilvános rendes tanára a budapesti egyetemen.

¹¹ Az Idegennyelvű Könyvesbolt a Váci utca 32. alatt működött, melyhez ld.: Gazda István: *Könyvkereskedők a régi Váci utcában*. Budapest, 1988. 110.: 93. jegyzet.

¹² Passuth Krisztina (1937–), művészettörténész. 1962 és 1966 között az MNG-ben, 1966-tól 1977-ig a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályán dolgozott, majd a Modern Osztályt vezette. Miután Franciaországba emigrált, 1978–1979 között a Pompidou Központ munkatársa, 1980-tól 1991-ig Párizs Város Modern Művészeti Múzeumának könyvtárvezetője volt. 1992-ben visszatelepült Magyarországra. 1993–2003: az ELTE Művészettörténeti Intézetének intézetvezető professzora.

3. Tanszéki kirándulás Székesfehérváron. Balról jobbra: Bolla Anna, Csernitzki Mária, Lukács Zsuzsa, Györffy Katalin, Nagy Zoltán. MÉM MDK, Tudományos Irattár, Lymbus, ltsz. K 1899. © Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

következtében pedig nagyon sok embert megismerhettem. Akkor indult a népművelés szak, amivel szintén kapcsolatba kerültem, emellett a régészekkel jártam latinra, a néprajzosokkal oroszra és így tovább. A saját évfolyamtársaimmal csak az előadásokon-szemináriumokon találkoztunk. Ha jól emlékszem, négy történelem-magyar szakos évfolyamtársam volt. Kenessey András¹³ magyar-művészettörténet szakos volt, és azt hiszem, ma is műtárgy-vonalon mozog. Aztán ott volt Egri Mária,¹⁴ egy időben a Vasarely Múzeum vezetője. Nagyobb csoportot tettek ki a magyar-művészettörténet szakosok. És voltak az „egyéniek”, mint én vagy Kelényi Gyuri.¹⁵ Igazság szerint eléggé szétszabdalt társaság volt ez, és nem alakult ki egy egységes évfolyam, illetve szellem, mint korábban Dávid Feriékénél.¹⁶ Utánunk nem indult új évfolyam, az azt

¹³ Kenessey András (1942–), művészettörténész, író, újságíró. 1964-től jelentek meg cikkei, művészeti írásai, kritikái szakfolyóiratokban, napi- és hetilapokban, 1966-tól pedig szépirodalmi munkái a *Kortárs*-ban és az *Új Tükör*-ben. 1977–1992: a *Magyar Hírlap* kulturális és külpolitikai rovatának munkatársa, 1991–2007: a *Műtárgy-Régiség* című műkereskedelmi folyóirat szerkesztője és kiadója.

¹⁴ Egri Mária (1940–), művészettörténész. 1967-től a szolnoki Damjanich János Múzeum munkatársa, 1983-tól a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának művészettörténésze, 1987–1998: a Vasarely Múzeum igazgatója. Feldolgozta a Szolnoki és a Mezőtúri Művésztelep történetét.

¹⁵ Kelényi György (1943–), művészettörténész. 1967-es diplomaszerezését követően az OMF fotótárában helyezkedett el, később pedig szerepet vállalt a Magyar Építészeti Múzeum megalapításában. 1974-től nyugdíjba vonulásáig az ELTE Művészettörténet Tanszékének munkatársa.

¹⁶ Dávid Ferenc 1958 és 1963 között az ELTE művészettörténet szakán mások mellett Marosi Ernő és Galavics Géza évfolyamtársa volt.

követő viszont megint nagyon népes volt, mások mellett Beke László¹⁷ is akkor kezdte az egyetemet. Tőlünk nem kerültek ki ilyen nagy nevek, de azért mindenki szépen elboldogult az életben. Lukács Zsuzsa is az évfolyamtársam volt, ő később kutatóként dolgozott az OMF-ben. A többiek közül nem jut eszembe olyan, aki igazán neves művészettörténész lett. Egy történelem-művészettörténet szakos hallgatótársnőm később tanárként helyezkedett el. Továbbá voltak valóban nehéz sorsú évfolyamtársaim, például egy csepeli fiatalember (a nevére sajnos nem emlékszem), aki rendkívül szorgalmas volt, vagy egy másik, félig-meddig árva lány, aki egészen messzire jutott, mert később a Galéria munkájába is bekapcsolódhatott.

A másik érdekesség az volt, hogy állandóan odapottyantak hozzánk újabb és újabb hallgatók. Gyakran előfordult ugyanis, hogy valaki felvette harmadik szaknak a művészettörténetet, vagy éppen leadta valamelyik szakot, és helyette ezt választotta. Ilyen volt Bajkay Éva,¹⁸ Illyés Mária,¹⁹ Bibó István;²⁰ ők mind más szakon kezdték az egyetemet, majd átjöttek művészettörténetre. Emellett együtt jártunk a levelező hallgatókkal. Nem tudom, létezik-e még egyáltalán ez a fogalom, mindenesetre akkor a levelező hallgatók átlagban negyven év körüliek voltak, és teljesen elkülönültek a nappali tagozatosoktól, a szemináriumainkat se egyszerre tartották. Az egyetlen, akire nagyon jól emlékszem közülük, Aba-Novák Vilmos²¹ lánya, Judit.²² Kiemelkedő hallgató volt, és valamelyik óbudai textilgyárban dolgozott. Aztán olyan is volt, aki a lektorátus igazgatónője lett.²³ Mindenesetre nem nagyon érintkeztünk a levelezősökkel.

¹⁷ Beke László (1944–2022), művészettörténész. 1968–1969 között a Művészettörténeti Dokumentációs Központ, 1969–1988 között az MTA Művészettörténeti Kutató Csoport munkatársa. 1988–1995: az MNG főosztályvezetője, 1989–1996: az Iparművészeti Főiskola munkatársa. 1990-től a Képzőművészeti Főiskola tanára, 1990–1994 között tanszékvezetője. 1995–2000: a Műcsarnok főigazgatója. 2000-től az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet igazgatója, majd haláláig a munkatársa.

¹⁸ Bajkay Éva (1943–), művészettörténész, a művészettörténeti tudományok kandidátusa. 1969-től az MNG munkatársa, 2003-tól a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem oktatója. Fő kutatási területe a Bauhaus, a magyar avantgárd művészet és a modern magyar litográfia.

¹⁹ Illyés Mária (1941–), művészettörténész. 1967–1975 között a Marx Károly Közgazdasági Egyetemen tanított francia nyelvet. 1975–1996: a budapesti Szépművészeti Múzeum muzeológusa. Doktori dolgozatát Ferenczy Béni szobrászatáról írta. 1996 óta édesapja, Illyés Gyula hagyatékának rendezésével is foglalkozik.

²⁰ Ifj. Bibó István (1941–), művészettörténész. 1965-től az I. kerületi IKV Műemléki Osztályán dolgozott. 1980–1990: az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének tudományos munkatársa. Részt vett a Baár-Madas Református Gimnázium 1989-es újjászervezésében, amelynek 1990–1995 között az igazgatója volt.

²¹ Aba-Novák Vilmos (1894–1941), festőművész, grafikus, a római iskola egyik kiemelkedő alkotója. 1928-tól 1930-ig a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasa, 1939-től a budapesti Képzőművészeti Iskola tanára.

²² Aba-Novák Judit (1928–2003), iparművész, művészettörténész. Kezdetben a Goldberger Gyár textiltervező iparművészeként tevékenykedett. 1968–1977: a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének ügyvezető titkára, 1978–1985: a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Képzőművészeti Osztályának munkatársa. Több kiállítást rendezett a Műcsarnokban és a Csók Galériában.

²³ Keszthelyi Ferencné Osskó Katalin (1939–), művészettörténész. 1963-tól dolgozott a Képzőművészeti Alapnál. 1964-től a frissen létrehozott Képzőművészeti Lektorátusnál, melynek 1988–2007 között igazgatója volt.

F. Dóczy Erika: Tanárai közül kik voltak a legmeghatározóbbak? Néhány nevet már említett.

GGyK: Előljáróban hadd említsem meg, hogy Lukács Zsuzsával egy féléves gyakorlatot a Szépművészeti Múzeumban töltöttünk, ami rendkívül meghatározó volt számunkra. Időnként megjelent Aggházy Mária,²⁴ így vele is tudtunk még beszélgetni. Genthon István vitte a prímet a humorával. De Radocsay Dénes is sokat foglalkozott velünk, ahogy tulajdonképpen mindenki, akihez csak beosztottak minket.

Ami az ELTE-ét illeti: Zádor Anna rendkívüli személyiség és rendkívüli ember volt. Nagyon-nagyon sokat köszönhetek neki, a későbbiekben is rengeteget segített nekem. Azt kell mondjam, hogy más tanárokkal nem alakult ki igazán intenzív kapcsolatunk. Jó előadásokat tartott Oroszlán professzor, pedig már igen idős volt. Dobrovits is remekül beszélt és igazán élvezetes volt, ha épp nem állt alkohol befolyásoltsága alatt. Vayer professzor úr nehezebb esetnek számított; nagyon elfoglalták a tanszékvezetői teendői, ezért minden óráját húsz perccel később kezdte, és már ez is demoralizálta egy kissé a társaságot. Aztán ott volt Marosi Ernő²⁵ mint elsőéves tanársegéd. Nagyon szigorú forrásgyakorlatot tartott, senki nem tudott latinul, mégis már az első óra után föladott egy latin szöveget, úgyhogy mindenki rohant Kelényi Gyurihoz, hogy segítsen. Vele később nagyon jó viszonyt sikerült kialakítani; főleg a fiúk tudtak jobban kapcsolódni hozzá. Rendszeresen jött velünk kirándulni, mert akkor rendszeresek voltak a tanszéki kirándulások, ahova Dercsényi Dezső és Zádor Anna is eljött, ráadásul mindig fantasztikusan bírták a strapát. De Molnár László,²⁶ illetve Aradi Nóra is tanított minket. Utóbbi nagyon szigorú és nagyon hideg volt. Emlékmeghatározást tartott, és tény, ami tény, iszonyúan lebögtünk, szinte senki nem tudott semmit meghatározni. Egyszer levetített egy képet,²⁷ amiről ma sem tudom pontosan, ki festette, de azt hiszem, Veronese. Egy gyermeket ábrázol, aki a lábával egy kígyóra tapos. Senki nem ismerte fel, Aradi Nóra pedig nagyon kiborult, mondván, borzasztó, hogy még ezt sem tudjuk.

²⁴ Aggházy Mária (1913–1994), művészettörténész. 1947-től 1967-ig a Szépművészeti Múzeum könyvtárát és egyéb segédgyűjteményeit, 1967-től 1974-ig a Régi Szobor Gyűjteményt vezette. Fő kutatási területe a magyarországi reneszánsz és barokk szobrászat volt.

²⁵ Marosi Ernő (1940–2021), művészettörténész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. 1991 és 2000 között az MTA Művészettörténeti Intézetének igazgatója, 2002 és 2008 között az MTA társadalomtudományi alelnöke.

²⁶ Molnár László (1924–2006), muzeológus, kerámiaművész, művészettörténész. Több cikket közölt a *Magyar Tudományban* a művészettörténet-írás aktuális kérdéseiről, illetve másutt az európai és a magyar porcelánművészetről. Kandidátusi értekezését *Iparművészeti törekvések a reformkori Magyarországon* címmel írta. – Vö.: *Bélyegvilág*, 59. 2006. 9. 19.

²⁷ Vélhetően Caravaggio *Madonna dei Palafrinieri* – *Madonna és a Gyermek kígyóval* (1605–1606, Róma, Galleria Borghese) című festményéről van szó, amely Szűz Máriát, Szent Annát, valamint a kígyóra taposó gyermek Jézust ábrázolja.

A francia szakon más volt a helyzet, noha ott is éppen egy átalakulás ment végbe. Győry tanár úr²⁸ kiváló volt, de nekünk még Gyergyai²⁹ is tartott előadást. Őket kevésbé jelentős személyek váltották, viszont annál inkább élveztük a nyelv- és stílusgyakorlatot. Egy francia asszony tartotta, aki nemcsak kedves, de egyszersmind finom és szellemes volt – remekül tanított. Ennek ellenére az egyetemen kissé elbizonytalanodtam, hogy valójában miért is fontos igazán a francia kultúra, pedig családilag nagyon benne voltam.

FDE: Miről írta a szakdolgozatát?

GGyK: Ez is egy furcsa dolog, mert, mint említettem, még 17–18 éves koromban kaptam egy Skira kiadású könyvet, és ezt követően is próbáltam itt-ott utánanézni a flamand festészetnek, illetve egyáltalán a 15–16. századi, késő gótikának nevezett korszaknak. Nemcsak a festészet, a szobrászat is rendkívüli módon magával ragadott, csodálatos szobrokat ismertem meg, amiket persze csak reprodukciókon tudtam megnézni. Az érdeklődésem pedig azt követően sem változott meg, hogy bekerültem az egyetemre. Érdekes módon a francia késő középkori festészet és szobrászat nem nagyon szerepelt a tananyagban. Az építészetről Entz Géza és Dercsényi Dezső adott elő, a festészetéről Vayer Lajos és Boskovits Miklós;³⁰ igaz, utóbbi kizárólag az olaszokról beszélt. A szemnáriumi dolgozatok témái teljes mértékben változók voltak, ezeket már egyáltalán nem tudom felidézni. De amikor szakdolgozati témát kellett választani, akkor változatlanul ragaszkodtam a francia késő gótikus festészethez. Nagyon sokat jártam a Szépművészeti Múzeum könyvtárába, és ennek eredményeképpen bukkantam rá Le Bon Roi René³¹ imádságoskönyvére,³² amelyik némiképp eltér Duc de Berry³³ imádságoskönyvétől,³⁴ de

²⁸ Győry János (1908–1973), irodalomtörténész, filológus. 1935–1937: a Magyar Szemle Társaság szerkesztőségi titkára, 1937–1939: ösztöndíjjal a Sorbonne hallgatója. 1947-től a budapesti egyetem – később az ELTE – Összehasonlító Irodalomtörténeti Tanszékének, Világirodalmi Tanszékének, majd Francia Nyelv és Irodalom Tanszékének tanára.

²⁹ Gyergyai Albert (1893–1981), irodalomtörténész, író, műfordító. 1909-ben az *Új Idők* közölte első novelláját, majd 1920-tól a *Nyugat*ba is írt. 1921–1927: a *Magyar Írás* munkatársa. 1950-től modern francia irodalmat adott elő az ELTE-én.

³⁰ Boskovits Miklós (1935–2011), művészettörténész. 1966–1968 között kutatóként dolgozott az ELTE Művészettörténet Tanszékén, majd Olaszországba emigrált. 1970–1972 között a Harvard firenzei reneszánsz kutató ösztöndíjasa. 1977–1980: a cosenzai Calabrieri Egyetem, 1980–1995: a milánói Katolikus Egyetem, 1995-től a firenzei egyetem tanára. 1998-tól az MTA külső tagja.

³¹ I. (Anjou) René vagy Renátusz (1409–1480), 1435 és 1442 között a Nápolyi Királyság királya.

³² *Livre d'heures*: I. René latin nyelvű óráskönyve (1410–1450 körül, London, British Library). – Vö.: Gyulai Éva: A Magyar Királyság címere Anjou René heraldikai reprezentációjában. „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris*”. *Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Szerk. Bárány Attila, Pósn László. Debrecen, 2014. 344.: 12. jegyzet.

³³ Jean de Berry (1340–1416), saját jogán Berry és Auvergne első hercege, Poitiers és Montpensier grófja, házassága révén Auvergne és Boulogne grófja.

³⁴ *Très Riches Heures*: Jean de Berry herceg óráskönyve (1412–1416, Chantilly, Musée Condé), amelynek miniatúráit Jan, Pol és Hermann Limbourg festette. – Vö.: G. Györffy Katalin : *Jan, Pol és Hermann Limbourg*. Budapest, 1976.

alapjában véve ahhoz hasonló. Egészen különleges darabról van szó, amelynek kapcsán megbizonyosodtam róla, hogy erről a műről és erről a korszakról kellene írnom. Vayer nagyon megörült a témaválasztásnak, olyannyira, hogy végül ő találta ki a dolgozat címét: Profán ikonográfiai tematika a késő középkori francia miniaturafestészetben. Azt nem mondanám, hogy Zádor Anna rossz néven vette volna a döntésemet (ő sosem bántódott meg ilyesmin), mindenesetre nagyon szerette volna, hogy a barokk felé menjek. Végül persze elfogadta a választásomat, ami rengeteg munkával járt, mivel ez a téma Magyarországon nagyon nehezen volt kutatható, annak ellenére is, hogy a Szépművészeti könyvtára egészen remek volt. Szóval megírtam a dolgozatot. Jó lett – mondjuk. Azt hiszem, csak négyest kaptam rá, mert túlságosan nagy részét tette ki a történeti fejezet. Ha az ember nem ismer egy korszakot, először megpróbálja teljes egészében áttekinteni annak történetét. A diploma megszerzését követően pedig más-milyen kihívások következtek.

KG: Mesélne ezekről az évekről?

GGyK: A diplomaszerezés után általános problémának bizonyult, hogy az ember nem jutott munkához. Művészettörténész állás egyáltalán nem volt, számunkra pedagógusi sem, hisz gyakorlatilag alig volt olyan iskola, amelynek a tanrendjében szerepelt a művészettörténet. Én szívesen tanítottam volna, nagyon szerettem akkor is, amikor gyakorlótanárként művészettörténetet és franciát kellett oktatnom. Ugyanakkor a családom Entz Gézával is jó kapcsolatot ápolt, ezért amikor elvégeztem az egyetemet, őt is megkérdeztük, tudna-e segíteni. Nagyon korrektül megmondta, hogy az OMF-ben pillanatnyilag egy hely van, amelyre Kelényi Gyurit veszik fel, mert ő az anyagi helyzete miatt jobban rászorul a segítségre. Viszont a topográfiai kutatásoknak volt akkoriban az Akadémia égisze alatt egy Dercsényi által vezetett csoportja, ami egyetlen adminisztrátorból állt. Felajánlották, hogy ebben a munkában részt vehetek: cédulázás és a bibliográfiák elkészítése volt a feladatom, ami azt jelentette, hogy a megjelent könyvekből ki kellett írni az adott műemlékekre vonatkozó részeket. Teljesen szabadon oszthattam be az időmet, és ha jól emlékszem, 800 forintot kaptam havonta, ami akkoriban nem számított valami borzasztóan kevésnek. Ráadásul a munka is nagyon érdekes és hasznos volt, rengeteg könyv, folyóirat került a kezembe, amit máskülönben soha nem néztem volna meg. Miután leadtam a cédulákat, azok bekerültek a nyilvántartásba, ami az OMF-nél egy önálló részleget alkotott.

Közben férjhez mentem, majd megszületett az első gyermekem.³⁵ Egy éves volt, amikor megtudtam, hogy a Balettintézetbe keresnek művészettörténet tanárt. Úgy gondoltam, valamivel foglalkoznom kéne, igazán szerettem volna egy kicsit aktivizálni magam. Szerencsére meg tudtuk oldani, hogy ha elmegyek pár órára, valaki eljőjön hozzánk Péter fiamra vigyázni. Végül is felvettek a Balettintézetbe, és nagy lelkesedéssel láttam neki a munkámnak, amit nagyon hamar megszerettem. Nagyszerű volt művészettör-

³⁵ Granasztói Péter (1968–), néprajzkutató, társadalomtörténész. 1996-tól a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumának muzeológusa, 2003-tól főosztályvezetője, 2022-től az intézmény gyűjteményi főigazgató-helyettese.

ténetet tanítani, ráadásul ezek a növendékek egy egészen speciális társaságot alkottak; elképesztő világba csöppentem. A tanítást, főleg a művészettörténet oktatását illetően teljességgel tapasztalatlan voltam. Nem tudtam, hogyan osszam be az időmet, hogy melyik korszakról mennyit beszéljek. Rendszerint elkezdtem Egyiptomnál, aztán ha haladtunk, haladtunk, ha nem, nem. Így sok mindent megtanultak, másról fogalmuk sem volt. Szerződéssel alkalmaztak, és a következő évben is visszamehettem volna, de akkor már a második gyermekünket vártam. Aztán amikor februárban megszületett Olga,³⁶ az ezt követő őszön mégis felvetődött bennem, hogy hátha visszavesznek. Egy héten kétszer vagy háromszor kellett bemennem délután kettőtől ötig, ami nem lett volna megoldhatatlan. Felkerestem hát a Balettintézetet, de az igazgató³⁷ azt mondta:

– Nézze, az Ön édesapja egy jól kereső orvos. Magának nincs szüksége anyagiilag erre az állásra.

Így visszavették azt a hölgyet, aki előttem tanított, és akiről nem tudom, hogy miért ment el. Nagyon szíven ütött ez a fejlemény, még úgy is, hogy a bibliográfiai cédulázást folytathattam. Ezt követően viszont adódott egy újabb lehetőség: a barátnőm, Illyés Mária – akivel az egyetemen évfolyamtársak voltunk – franciát tanított a Közgazdaságtudományi Egyetemen. Amikor egy ösztöndíjnak köszönhetően egy évre elutazott a férjével³⁸ az Egyesült Államokba, felajánlotta, hogy vegyem át az óráit, ugyanis nem volt elég tanár az intézményben. Elkezdtem a tanítást, és gond nélkül elfogadtak. Ez a munka újszintén komoly tanulságokkal járt, mivel a hallgatók, akik oda jártak, jobban tudtak franciául, mint én. Ez néha nagyon kínos helyzeteket teremtett, még akkor is, ha az oktatási módszert, mondjuk így, én hoztam. Volt köztük egy rendkívül kikupálódott fiatalember, és amikor nem jutott eszembe franciául a „cigaretacsikk”, rögtön megmondta, hogy „mégot”. Ilyenkor teljesen megsemmisültem, de a lényeg az volt, hogy ment a dolog a maga útján. Később annyi változás történt, hogy nem magyar hallgatókat kellett franciára, hanem vietnámiakat magyarra tanítanom. Szóval ez ilyen szempontból elég abszurd időszak volt, így nemsokára be is fejeztem a nyelvoktatást.

Azt megelőzően, hogy bekerültem volna az OMF-be, Zádor Anna nagyon aktívan próbált segíteni nekem. Akkor indult egy ösztöndíj a Művészettörténeti Kutató Csoport támogatásával a pedagógusként dolgozó művészettörténészek számára, amelynek felügyeletét Galavics Gézára³⁹ bízta. Én is elnyertem ezt a támogatást,

³⁶ Granasztói Olga (1971–), irodalomtörténész. 2000–2002: a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, 2002–2003: a KÖH Unesco Világörökség Magyar Bizottságának munkatársa. 2010-től a Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport tudományos munkatársa.

³⁷ Hidas Hedvig (1915–2011), táncművész, koreográfus, balettmester. 1961–1972: az Állami Balettintézet Igazgatója. Az intézmény vezetését Kun Zsuzsának adta át.

³⁸ Kodolányi Gyula (1942–), költő, műfordító, irodalomtörténész. 1966–1970: a Corvina Könyvkiadó szerkesztője, 1970–1985: az ELTE Angol Tanszékének, 1985–1990: Összehasonlító és Világirodalmi Tanszékének munkatársa. 1990–1994: miniszterelnöki külpolitikai tanácsadó, államtitkár. 1992-től a *Magyar Szemle* főszerkesztője.

³⁹ Galavics Géza (1940–2023), művészettörténész, az MTA levelező, majd rendes tagja. 1971-től az MTA MKCs–MKI munkatársa.

melynek keretében azzal bíztak meg, hogy dolgozzam fel a Magyarországról szóló, francia és német nyelvű úti leírásokat. Egészen csodálatos feladat volt, teljes mértékben nekem való. Napokat kutattam a könyvtárban, hogy megkeressem ezeket a leírásokat, illetve, hogy újakat találjak – a Széchényi Könyvtár erre is kiváló helyszín volt. Az ösztöndíj végeztével egy tanulmányban kellett összefoglalnom a kutatási eredményeimet, ami – Galavics Géza meglegedésére – nagyon jól sikerült, Zádor Anna pedig azt javasolta, hogy írjak belőle doktori dolgozatot (akkor még kisdoktorinak nevezték a bölcsészkar doktori disszertációt). Meg is írtam, kisvártatva pedig megjelent⁴⁰ a Művészettörténeti füzetek című sorozatban. Óriási élmény volt összegyűjteni hozzá a képanyagot – szinte teljes egészében a hivatal fotótárából –, és óriási dolog volt a publikálása. A szerkesztő, Szabó Júlia⁴¹ hihetetlenül kedves és segítőkész volt. Arra már sajnos nem volt időm és lehetőségem, hogy folytassam a témát, pedig később előkerültek további úti leírások – igaz, nem olyan sok (a 19. századból persze jóval több fennmaradt, de azokat nem érintettem). Emellett volt még néhány tervem, ami sajnos nem valósult meg, többek közt egy Feller⁴² nevű belga jezsuita szerzetes úti leírását szerettem volna feldolgozni, ami hihetetlenül gazdag volt, és nem csak Magyarországra vonatkozól. De ez már meghaladta az időbeli kereteimet, lehetőségeimet és a kapacitásaimat.

FDE: Hogyan került az OMF-hez?

GGyK: 1974-ben Entz Géza megkeresett, hogy volna-e kedvem helyettesíteni a gyesen lévő Dobrovits Dorottyát, aki akkor a nyilvántartást vezette. Nagyon megörültem a lehetőségnek, habár nagy váltást jelentett egy nyolcórás állás, de végül sikerült megoldani a két gyerek elhelyezését. A férjem⁴³ a Történettudományi Intézetben dolgozott akkor; ha mondhatom, minimálbéren. Így végül szülői segítséggel tudtunk beszállni egy társasházba a Szabadság-hegyen (ma Széchenyi-hegy), a gyerekeket pedig felvették az Akadémia svábhegyi óvodájába, mert a KFKI-nak (Központi Fizikai Kutatóintézet) voltak itt helyei, ily módon sikerült őket oda bejuttatni.

Egy új élet kezdődött, ami nagyon izgalmas volt, és sok újdonság várt rám. Tulajdonképpen kutatónak vettek fel az OMF-be, de ez nem azt jelentette, hogy vidékre

⁴⁰ G. Györffy Katalin: *Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon (idegen utazók megfigyelései)*. (Művészettörténeti füzetek 20.). Budapest, 1991.

⁴¹ Szabó Júlia (1939–2004), művészettörténész. 1962–1969: az MNG Grafikai Osztályának muzeológusa, 1969–2004: az MTA Művészettörténeti Kutatócsoport, később Kutatóintézet tudományos munkatársa, közben 1994-től 2004-ig Művészeti Gyűjteményének vezetője. Kutatási területe a 19–20. századi magyar és egyetemes művészet volt.

⁴² François-Xavier de Feller (1735–1802), belga jezsuita szerzetes. 1764-től öt éven át Nagyszombatban folytatott teológiai tanulmányokat. Rendjének feloszlását követően – gyakran Flexier de Reval álnéven – íróként-enciklopédistaként tevékenykedett, szembeszállva a felvilágosodás politikai, vallási és társadalmi elképzeléseivel.

⁴³ Granasztói György (1938–2016), történész. 1968–1983: az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. 1988-ban megalapította az Atelier magyar-francia posztgraduális műhelyt, amit 2007-ig irányított. 1990–1994: belgiumi és luxemburgi nagykövet, 1999–2006: a Teleki László Alapítvány igazgatója.

kellett járnom kutatni, hanem inkább a dokumentációkat készítettem elő, kisebb jelentéseket írtam. Entz Géza készségesen beavatott a titkokba, hogy hol kell kezdeni a kutatást, mi az a tervtár, fotótár, irattár. Egy szobába kerültem Sallay Marianne-nal, egy orosz kolléganővel, Putolova Irinával,⁴⁴ aki meglehetősen színes egyéniség volt, illetve Gerőné Krámer Mártival, aki viszont sokat járt vidékre kutatni.

Rögtön a legelején nagyon érdekes feladatokat kaptam. Például össze kellett állítanom egy kisebb dokumentációt Rábaszentmiklósról,⁴⁵ a munka során pedig kiderült, hogy van egy rajz a tervtárban, amire addig senki sem figyelt fel, viszont igen fontos adalékokkal szolgált a templom történetére nézve.⁴⁶ Ennek a forrásnak a megtalálása pozitív eredménynek számított az első munkámat illetően. Aztán jöttek a további feladatok, elsősorban barokk vagy 19. századi műemlékekkel kapcsolatos jelentések, amit általában a felügyelő kért a Tudományos Osztálytól; így került sor az első vidéki kiszállásaimra. Felejthetetlen volt a legelső utam Örsi Karcsival;⁴⁷ először el kellett mennünk Budafokra megreggelizni, majd elindultunk egy iszonyatos állapotban lévő mikrobusszal – Latvija, vagy nem is tudom, hogyan nevezték ezeket a kocsikat. Úttalan utakon haladtunk, a sofőr igyekezett letérni a helyes útról, és a szántóföldeken keresztül jutottunk el Somogy megyébe, ahol különböző kastélykerteket néztünk meg. Olyanokat, amik szinte csak a múltban léteztek, iszonyúan lepusztult kastélyépületekkel (pl. Segesd). Szörnyű migrént kaptam az úton. Karcsi persze nem nagyon törődött az ilyesmivel, és valamikor fél tíz táján értünk haza. Szóval ez egy emlékezetes eset volt.

Szintén elég hamar eljutottam Majkra, ahová helyszíni szemlére mentünk a kollégákkal. Tanszéki kiránduláson is voltunk ott, amikor még szakiskola működött

⁴⁴ Putolova Irina Szergejevna (1925–2019), orosz származású művészettörténész. 1955-ben, Leningrádban feleségül ment Skoda Lajos építészhöz, majd 1964-ben lányával, Jelena Kazovszkajával (El Kazovszkij) Magyarországra költöztek. Budapesten az OMF Tudományos Osztályán helyezkedett el, ahol elsősorban a szovjet műemléki irodalom szemléjével foglalkozott.

⁴⁵ A rábaszentmiklósi templom helyreállítási programterve 1975-ben készült el: Sedlmayr János: *Rábaszentmiklós, római katolikus templom. Tervezési program*. Kézirat. Budapest, 1975. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 33420. Ennek előkészítéséhez lehetett szükség az említett anyag összeállítására, amelynek eredményei minden bizonnyal beépültek a Sedlmayr által jegyzett dokumentációnak az építéstörténetről szóló, valamint Tudományos előkészítés című fejezetébe. A programterv végül a fiókban maradt, a helyreállításra csak 1999-ben került sor. – Vö.: László Csaba: Rábaszentmiklós középkori temploma. *Arrabona*, 44. 2006. 251–262.

⁴⁶ Vélhetően arról az alaprajzról, illetve a templomot észak felől ábrázoló rajzról (MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: R 5146, R 5147) van szó, amelyek 1890-ben, Rómer Flóris hagyatékának részeként kerültek a MOB gyűjteményébe. Eredetileg Ebenhöch Ferenc 1873. január 7-én kitöltött, majd a bizottságnak megküldött törzsvéhez (MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: R 5144) tartozhattak; inkább ez utóbbi tartalmaz a templom történetére nézve fontos adatokat. A két rajz némileg módosított változatát két évvel korábban már közzétették: Ráth Károly: A rába-szent-miklósi egyház. *Archaeologiai Közlemények*, 8 (Úf. 6.). 1871. 54. A tervtárban őrzött másik rábaszentmiklósi archív forrás a templom 1937. június 28-án, ceruzával készült, méretezett alaprajza a Lux-hagyatékból: MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: R 2874.

⁴⁷ Örsi Károly (1937–2015), kertészmérnök, táj- és kertépítész. 1964-től az OMF Tervezési Osztályán üttörő munkát végzett a műemléki kertvédelem területén.

4. A rábaszentmiklósi r. k. templom keleti homlokzata, 1960 körül. MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 009.067bN. © Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

a főépületben, egy idős hölgy,⁴⁸ az Esterházyak leszármazottja pedig ott lakott az egyik kis házban. Ekkor még bányászcsaládok is éltek ott, mielőtt kiürítették volna az épületeket. Az első kiszállásomat követően egy rövid jelentést kellett írnom az együttesről, tehát még nem kellett komolyabban elmélyedni a történetében.⁴⁹ Viszont ezeken az utakon fokozatosan kialakult az elsődleges hivatali feladatom, vagyis, hogy a képzőművészeti alkotásokkal, elsősorban falképekkel és azok restaurálásával kellett foglalkoznom, ami teljesen új terület volt számomra. Rendkívüli izgalmakat jelentett

⁴⁸ Gróf Esterházy Mórincné, szül. gróf Károlyi Margit (1896–1975), 1910–1965: gróf Esterházy Móric felesége. Családja birtokainak és vagyonának elkobzását követően Majkon, az egykori kamalduli remetesség egyik cellaházában élte le idős éveit.

⁴⁹ Az OMF első ízben 1973. május 2-án, majd október 8-án tartott tervkonzultációt Sedlmayr Jánosnak a majki kamalduli remetesség felújítására (I. ütem) vonatkozó terveiről, amelyen a jegyzőkönyvek szerint Granasztóiné Györfly Katalin még nem vett részt: MÉM MDK, Tudományos Irattár, OMF iratok I. 1973/218/2. A következő évben megkezdődtek a helyreállítási munkálatok, amelyhez (II. ütem) kisvártatva tudományos dokumentáció készült: G. Györfly Katalin–Kremnicsán Ilona: *Oroszlány-Majkpuszta, kamalduli remetesség. Tudományos dokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1975. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 28197.

felmászni azokra a magas állványokra, az pedig még inkább, hogy egymás után megismerhettem a legnagyobb műveket, úgymint a székesfehérvári székesegyház, a zalaegerszegi Mária Magdolna-templom vagy az aszódi Podmaniczky-kastély freskóit. A vidéki utak más szempontból is érdekesek voltak, de ebbe egyelőre nem szeretnék mélyebben belemenni, mert talán lesz még szó külön is a restaurálásról és annak meglehetősen „kemény” világáról.

Ebben az időszakban kaptam először extra feladatokat. A bodrogolaszi római katolikus templomban találtak egy 18. századnak vélt itáliai táblaképet, amit valahogyan beépítettek a templomtoronyban lévő lépcsőbe, a figura pedig mindig ránézett arra, aki ott felment. Az épület statikus szakértője, Vándor András⁵⁰ vette észre a festményt. Mikor kibontották, döbbenet látták, hogy egy nagyon komoly, nagyméretű olajfestményről van szó, ami 15. vagy 16. századi is lehet. Én kaptam feladatomul, hogy végezzem el a fa deszkára festett kép művészettörténeti vizsgálatát. Egy időben az OMF Festőrestaurátor Csoportja is foglalkozott vele, de végül Varga Dezső,⁵¹ az esztergomi Keresztény Múzeum elismert festőrestaurátora restaurálta a művet, amely Szűz Máriát, Szent Erzsébetet, a gyermek Jézust és Keresztelő Szent Jánost, valamint Szent Ágostont és Szent Jeromost ábrázolja. Érdekesség, hogy találtunk rajta egy BV monogramot, ami alapján sikerült azonosítanom a mestert, méghozzá a Bastiano Veronese néven is ismert pistoiai festő, Sebastiano Vini⁵² személyében.⁵³ A festmény nagyon jó állapotban volt, majd, miután restaurálták, kiállították a Keresztény Múzeumban – talán még most is ott van. Persze, ezzel a munkával párhuzamosan más kutatáson is dolgoztam, és nagyon sokat tanultam ekkoriban. A levéltári kutatással még akadtak gondjaim, igaz, meglehetősen nehéz volt kideríteni, hogyan került a festmény Bodrogolasziba (felmerült, hogy esetleg Sárospatakról, és az is, hogy a Rákócziakon keresztül). Erre a kérdésre azóta sem sikerült választ találni. Annyi bizonyos, hogy a kép Pistoiaiból származik, és lényegében bármilyen úton-módon Magyarországra kerülhetett.

Hasonlóan szép és jelentős munka volt a nemeskéri evangélikus templom szószékoltárának kutatása.⁵⁴ Meglehetősen különleges szószékéről van szó, aminek semmi köze nem volt a 18. századi retábulumához; furcsán, hídyszerűen volt hozzákötve, és

⁵⁰ Vándor András (1941–), statikusmérnök. 1967-től az OMF Tervezési Osztályának, 1993-tól az ÁMRK Építészeti Osztályának munkatársa.

⁵¹ Varga Dezső (1928–2019), festőművész, restaurátor. 1953-tól a Szépművészeti Múzeum, majd az esztergomi Keresztény Múzeum restaurátora. 1969-től 1993-ig a Képzőművészeti Főiskola Restaurátorképző Intézetének docense, majd egyetemi tanára, 1982–1990 között igazgatója.

⁵² Sebastiano Vini (1515 körül–1602), itáliai festőművész. Működési köre elsősorban Toszkánában mutatható ki.

⁵³ G. Györffy, Katalin: Nuovi contributi all'attività dell pittore veronese Sebastiano Vini. Attribuzione della tavola scoperta a Bodrogolaszi. *Acta Historiae Artium*, 25. 1979. 237–252.; Uő: Sebastiano Vini, a Bodrogolasziban felfedezett táblakép festője. *Építés-Építészettudomány*, 12. 1980. 165–191.

⁵⁴ G. Györffy Katalin: A nemeskéri evangélikus templom szószék-oltára. *Művészettörténeti Értesítő*, 28. 1979. 253–261. – vö.: Uő: Magyarország legrégebbi szószék-oltára a nemeskéri evangélikus templomban. *Diakónia. Evangélikus Szemle*, 1. 1979. 1. 9–19.

5. A bodrogolaszi r. k. templom oltárképe a plébánia udvarán, 1979. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 25064. © Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

át volt festve fehérre. Amikor letisztították, kiderült, hogy a faanyagot eredetileg nem festették le, és rengeteg szúkipülségi nyílást őrzött meg. A szószéket a négy evangélista faszobrával díszítették. A figurákat félköríves fülkékben helyezték el, a dús, gyümölcsöket és egyéb növényi motívumokat megjelenítő ornamentika pedig egészen különlegessé teszi az emléket. Ebben az esetben is nagy nekibuzdulással vágtam bele a kutatásba. Lényegében beköltöztem a könyvtárba: egy vaslépcső vezetett a Táncsics Mihály utcai raktár emeletére, ahol egyetlen egy szék volt. Ott ültem, vég nélkül böngészve a német tartományok topográfiáit, hogy analógiát találjak a szószékhez.

Hamar kiderült, hogy az evangélikusok révén elképzelhető a német kapcsolat, emellett a darab Lőcse és Késmárk faragányaival is mutatott némi hasonlóságot, noha mindkettőnél gazdagabb díszítés jellemezte. Végül is sikerült feltérképeznem egy kapcsolatrendszer, ami által körvonalazhatóvá vált, hogyan kerülhetett ez a szószékoltár Magyarországra, valamint, hogy mely stíluskörhöz köthető.

FDE: Mesélne egy kicsit Entz Gézáról, valamint a Tudományos Osztályról?

GGyK: Entz Géza fantasztikus tanár és fantasztikus személyiség volt. Hihetetlen strapabírás és szívósság jellemezte, mindenben részt vett, szakmailag pedig egészen kiváló volt; rengeteg olyan munkával kapcsolatban is kikérték a véleményét, amiben az OMF nem vett részt. Kitűnő előadó volt, ennél többet és pontosabban viszont nehezen tudnék mondani a szakmai munkásságáról, mert én sosem foglalkoztam a Magyar Királyság középkori építészetével. Persze, ő más korszakokat is jól ismert, emellett rendkívül jártas volt a restaurálásban; nem véletlen, hogy ő alapította a Képzőművészeti Főiskola Restaurátor Tanszékét, amit fa-, kőszobrász- és festőrestaurátor csoportokra osztott, nyilvánvalóan azért is, hogy az itt képzett szakemberek idővel segítséget nyújthassanak a műemléki kutatásokhoz-feltárásokhoz. Rendkívül modern gondolkodásmódot próbált meghonosítani, amit Rómából és Bécsből ismert, Magyarországon pedig – ahol ekkor még festőművészek restaurálták a műemlékek festészeti részleteit – óriási szükség volt rá. Az osztályon is jó hangulatot teremtett. Fegyelmezett ember volt, amit a munkatársaitól is elvárt, de nem kellett semmiféle szankciót vagy hasonlókat bevezetnie ennek elérése érdekében. Mindenki igyekezett rendesen bejárni és végezni a munkáját, egyszerűen azért, mert ő jó példát mutatott.

FDE: Óriz személyes emléket 1976–1977-es nyugdíjazásával kapcsolatban?

GGyK: Ez volt a nagy puccs, aminek az első lépését Dobos Lajos⁵⁵ párttitkárrá történő kinevezése jelentette. Merényi Ferenc volt akkor az OMF igazgatója, Dercsényi Dezső az igazgatóhelyettes, Entz Géza pedig a Tudományos Osztály vezetője. Dobos előre lépésével egyidőben Merényi elhagyta az intézményt, és – immár másodjára – a Római Magyar Akadémia vezetője lett. Az OMF üresen maradt igazgatói székét a korábbi székesfehérvári tanácselnök, Tillinger István foglalta el, aki nagyon jó barátságot ápolt Dobos Lalival, hatalmas vidéki kiszállásokon, ivászatokon vettek részt rendszeresen. Hiába lett Mende Ferenc az igazgatóhelyettes – aki nemcsak kitűnő építész, de egyben őszinte, jóakarátú, rendes ember is volt –, sajnos ő sem bírta azt a szorítást, amit ez a korszak és ez a közeg jelentett, és ő sem tudott megálljt parancsolni bizonyos folyamatoknak. Ebben a drámai helyzetben egyszer csak közölték Entz Gézával, hogy köszönik szépen az eddigi munkáját. Nagyon gyorsan lezajlott a dolog, nem volt fél éves vagy három hónapos felmondás, hanem azonnali hatállyal menesztették. Nagyon megviselte mindez, ahogy Dercsényit is az ő nyugdíjazása, habár arra már lehetett számítani egy ideje. Entz Géza viszont oly mértékig ereje teljében volt, és annyira dinamikusan végezte a dolgát, hogy az ő esetében ezt senki sem feltételezte. Különösen nem feltételezte Sallay Marianne, aki osztályvezető-helyettesként

⁵⁵ Dobos Lajos (1928–2003), fotóművész, épületfotós. 1958-tól az OMF fényképésze, 1960–1990 között műteremvezetője.

dolgozott. Rendkívül sokra tartotta Gézát, nagyon jóban voltak. Így fájdalmasan, de átvette az osztály vezetését, amit aztán egészen remekül végzett, megőrizve az Entz Géza által is képviselt emberi pozitívumokat. Ugyanúgy elvárta, hogy a munkatársai őszinték legyenek, és beszámoljanak az ügyeikről; ebben az esetben mindenkinek segítette a munkáját. Ha viszont valaki nem teljesítette a feladatát, vagy esetleg más úton-módon próbálkozott, akkor szankciók érhatték.

Marianne hőiesen helytállt ebben a közegben, remekül képviselve a Tudományos Osztály és a kutatók érdekeit (őket érte a legtöbb támadás az egyéb szakágak felől) egy olyan helyzetben, amit nemigen szeretett. Nem volt könnyű ez a feladat, de egészen 1995-ig vitte az osztályt. Közben persze történtek változások; új igazgatók, majd elnökök jöttek-mentek. Mindegyiket „kiszolgálta” (idézőjelben mondom, főleg, mert aztán én is ebbe a helyzetbe kerültem) bármiféle megalkuvás nélkül, az osztálya érdekeit szem előtt tartva.

KG: Említette már a restaurálásokkal kapcsolatos feladatait. Most arra kérnénk, hogy erről meséljen bővebben.⁵⁶

GGyK: Ez egy nagyon problémás terület volt, mert a restaurálásoknak sokáig nem volt meg a megfelelő ellenőrző személye vagy intézménye. Az OMF-ben akkor már dolgoztak festő-, faszobrász- és kőszobrász-restaurátorok, ezen kívül a Művészeti Alap égisze alatt működött a Képzőművészeti Kivitelező Vállalat,⁵⁷ amelynek szintén volt egy Faszobrász Csoportja, továbbá a múzeumokban is dolgoztak itt-ott restaurátorok. A hivatal Tudományos Osztályán újonnan létrejött Restaurátor Csoport, amit Marianne-nak kellett felügyelnie, elég heterogén társaság volt. A festőrestaurátorok egy része képzőművészként végzett a Képzőművészeti Főiskolán, a másik díszítőfestőként az Iparművészeti Főiskolán (murális szakon). A faszobrászok között csupán elvétve akadtak főiskolát végzett restaurátorok; ez egy teljesen új terület volt. Akárcsak a kőszobrászoké, noha az is létezett korábban, hiszen voltak komoly kőfaragóműhelyek, ahol magas szinten dolgoztak, de nem volt, aki ellenőrizze őket. Ezért Marianne megpróbált kialakítani egy olyan rendszert, hogy minden restaurálásnak legyen egy művészettörténésze, aki a helyszínen ellenőrzi a munkát, és megbeszéli a restaurátorral az esetleges problémákat. Ugyanakkor problémát jelentett, hogy nem minden munkának a hivatal volt a beruházója, hanem – amennyiben megvolt hozzá a kellő fedezete – esetenként a tulajdonos: az egyházak, illetve különböző intézmények is restauráltathattak. Természetesen ezeket a munkákat is nekünk kellett szakmailag ellenőriznünk, ami feszültségeket gerjesztett. Időnként a fejünkhöz vágták (vagy inkább vágják, talán mind a mai napig), hogy az szóljon bele a munkába, aki a pénzt adja rá, és hogy jön ahhoz egy felügyelő vagy egy művészettörténész, hogy odamegy, és elkezd kritikálni, ami ott folyik. Vagyis többször kerültünk rendkívül kellemetlen helyzetbe, amit bizonyos értelemben tovább nehezített, hogy az ún. szabadúszó

⁵⁶ G. Györfy Katalin: A művészettörténeti kutatás és a képzőművészeti restaurálás kapcsolata, közös eredményeik. Az *Egri Nyári Egyetem előadásai 1981. Képzőművészeti emlékek védelme*. Eger, 1981. 23–28.

⁵⁷ Ld. a Hokkyné Sallay Marianne-nal készített interjút jelen számban.

6. A bodrogolaszi oltárkép restaurálása, 1979. MÉM MDK, Tervtár, Irsz. D 25064.

© Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

restaurátorokat az ilyen munkák alkalmával nagyon jól megfizették, míg nálunk az OMF-ben bérkeretből dolgoztak, így távolról sem kaptak annyit. Bérfeszültség alakult ki, és ezek a nehézségek az első perctől fogva jelen voltak, ahogy bekapcsolódtam a különböző zsűrik munkájába.

A zsűrizés a következőképpen zajlott. A Művészeti Alapnak volt egy részlege, ahová a különböző kérések beérkeztek: hova kérnek restaurátort, pontosan milyen munkáról lenne szó stb. (Az ilyen megkeresések nem az OMF-től jöttek, hanem külső „vállalkozásoktól”.) Ennél a részlegnél egy személy dolgozott, aki intézte a zsűriket, emellett időnként meghívott néhány restaurátort, majd a beérkezési sorrend alapján elosztották az aktuális munkákat. Különbőféle restaurátorcsoportok jöttek létre, amelyek elnyerték a megbízásokat, a zsűrizést pedig ettől fogva a Művészeti Alap szervezte; ők adtak kocsit, illetve biztosították a jegyzőkönyvet elkészítő és a zsűritagokat kifizető munkatársat. Nagyon szűk kör jutott ilyen formán munkához, hiszen Magyarországon ekkor nem volt sok festőrestaurátor, ráadásul nem lehetett mind-egyikükben szakmailag megbízni. Pillanatok alatt kiderült, hogy nagyjából négy-öt restaurátort lehet hívni zsűrizni, így viszont állandóan ment a panaszkodás, hogy ez és ez nem kapott munkát. Ha pedig az OMF volt a megbízó, akkor az volt a baj, hogy a hivatal sosem tudta időben kifizetni a restaurátornak járó bért. Mikor megjött a jegyzőkönyv vagy a határozat, hogy az illető elvégezte a munkát és kifizethető, a Gazdasági Osztály rendszerint hosszú ideig ült az ügyön, vagy megpróbált utólag belekötöni a szerződésbe.

Az egész rendkívül idegőrlő volt, és nagyon zavart. Az 1980-as évek elején járunk, amikor már egyre nehezebben viseltem a hasonló feszültségeket, és azt, hogy a festő-

7. A harsányi r. k. templom restaurált főoltára, 1979. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 25218. © Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

restaurátoraink, akikkel egyébként jobban voltunk, az ehhez hasonló ügyek miatt nekünk ugrottak. Szidták a hivatalt, szidták minket, ahogyan tette azt néha az egyház is, hiszen némely pap vagy lelkész helyenként kellemetlenül lépett fel a műemlékvédelemmel szemben. A restaurálás ügyében az OMF-nél annak ellenére sem született megoldás, hogy a Restaurátor Csoport folyamatosan bővült, ráadásul főiskolát végzett munkatársakat is felvettek, akiknek persze könyörögni kellett, hogy jöjjenek el, mert szabadúszóként sokkal jobban kerestek volna. Egyikük-másikuk mégis átérezte, mekkora szükség lenne a restaurátoroknál egy nagy rendakásra, emellett sok szempontból jobb helyre – megfelelő körülmények, szervezett keretek közé – kerültek. A szakképzett munkaerő

felvételének problémája később, az ÁMRK idejében is fennállt. Ennek az intézménynek a vezetője⁵⁸ sem rendelkezett főiskolai restaurátor képesítéssel, és hiába próbált maga mellé venni szakembereket, a dolog nem állt helyre. Folyamatosan szemben állt egymással a Művészeti Alap, a restaurátorok, de egyéb kisebb szabadúszó csoportok is, például különféle faragó mesterek, akik többnyire nagyon jó munkát végeztek. Ugyanakkor mindenkibe bele lehetett kötni, a szabadúszókba is (így nevezem most őket), akik, mivel elvégezték a főiskolát, úgy érezték, mindent tudnak, szemben az OMF-ben dolgozó kollégáikkal, akik – restaurátor diploma hiányában – szerintük semmit nem tudtak.

Egyszer felmerült, hogy én vegyem át ezt a részleget. Szerencsére 1983-ban történt, hogy Mendele Ferenc felajánlotta nekem ezt a lehetőséget, éppen akkor, amikor a férjemet meghívták a lyoni egyetemre, és egy teljes tanévre ki tudtunk menni, így nem kellett visszautasítanom a felkérést, illetve megúsztam egy esetleges rossz döntést, amibe talán tönkrementem volna. Egyébként is nagy bajt jelentett számomra, hogy érzelmileg túlságosan belelovaltam magam ezekbe a dolgokba, és bizony nagyon meg tudtam bántódni. Sokszor kérdezték tőlem, miért védem úgy a hivatalt, miközben pontosan tudom, hogy milyen dolgok történnek, milyen gondok vannak, a tetejében pedig sérelmek érnek. Mindig azt válaszoltam, hogy azért, mert ez a munkahelyem, amit nagyon sok szempontból egy jó intézménynek tartok, és ahol a nehézségek ellenére számos nagyszerű dolog történik. Gyönyörű restaurálásokat kísérek végig,

⁵⁸ Géczy Csaba

amire máskülönben sosem nyílt volna lehetőségem. Az eddig említetteken kívül ilyen volt például az egri nagypréposti palota vagy a noszvaji kastély.⁵⁹ Utóbbin Deák Klárával dolgoztunk együtt, aki akkor került a hivatalhoz. Restaurátor volt, és őt is inkább képzőművészeti restaurálásokra állították rá. Aztán mi ellenőriztük a Miskolc közelében lévő harsányi római katolikus templom oltárrestaurálását,⁶⁰ amin az egyik önálló restaurátorcsoport dolgozott.⁶¹ Félő volt, hogy nem értenek hozzá eléggé, ezért a helyszínre kellett utaznunk, hogy ellenőrizzük őket. Ekkor kiderült, hogy egy egészen különleges oltártípusról van szó; az angyalok úgy tartják az oltárképet, mintha egy függőnyt húznának szét, és ez a megoldás szorosan kapcsolódik Eger szobrászatához, azon belül is főleg a jezsuita templom berendezéséhez. Miután elkezdtem foglalkozni az emlékekkel, megtaláltam a harsányi oltár mesterét, majd hosszan tartó munka során a függönyös

8. A vácrátóti r. k. templom főoltára.
MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 35116.

© Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

⁵⁹ A kastélykert rendezése mellett 1979-től zajlott a Johann Lucas Kracker, Zach József és további egri mesterek által festett barokk falképek tisztítása, illetve konzerválása. A festőrestaurátori munkákat – Granasztóiné Györfly Katalin művészettörténész felügyelete melle – Faragó Ferenc, Lente István, Menráth Péter és Seress László végezte, melyhez ld.: *Magyar Műemlékvédelem*, 9. 1984. 522. (Örsi Károly – G. Györfly Katalin).

⁶⁰ 1976 decemberében, elektromos meghibásodás következtében leégett a templom barokk stílusú, déli mellékoltára. Ez a sajnálatos esemény felhívta az OMF szakembereinek figyelmét az addig szinte ismeretlen templomra és értékes berendezésére. 1977-ben megkezdődött a főoltár restaurálása, melynek során megtisztították a művet, feltárva annak eredeti színezését, továbbá eltávolították a szobrokat eltorzító, vastag, többretegű átfestéseket. Ld.: Détsy Mihály–Géczy Csaba: *Harsány, római katolikus templom. Főoltár restaurálása, leégett mellékoltár pótlása*. Kézirat. Budapest, 1977. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 48628. – vö.: G. Györfly 1981. i. m. 27.

⁶¹ A főoltár olajfestményén Kovács Zsuzsa és Moldován Angéla restaurátorok dolgoztak, a farestaurálási munkákkal pedig a Képzőművészeti Kivitelező Vállalat faszobrász-restaurátor csoportját bízta meg az OMF 1977 tavaszán: Kovács Zsuzsa–Moldován Angéla: *Harsány, római katolikus templom. Főoltárkép restaurálása. Festőrestaurátori dokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1978. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 28169.; Szerző nélkül (Képzőművészeti Kivitelező Vállalat): *Harsány, római katolikus templom. Főoltár restaurálása. Farestaurátori dokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1979. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 25218 (G. Györfly Katalin művészettörténeti összefoglalásával).

oltárok egész típusrendszerét sikerült körvonalazni.⁶² A Harsányban dolgozó restaurátorok nagyon igyekeztek, ennek ellenére állandóan letolták szegényeket, amiért néhány dolgot nem jól csináltak. Ugyancsak nagyon szép munka volt a vácrátóti római katolikus templom főoltárának kutatása.⁶³ Ez a mű egy pesti mester stílusát képviselte, és szintén sikerült felderíteni azt a tágabb kört, amelyen belül megtalálhatók az analógiái.⁶⁴ Ezeket a témákat egy bizonyos szintig el tudtam vinni; meg kellett írni a dokumentációt, volt, amit publikáltam is, de sok esetben még lehetett volna folytatni a kutatást.

FDE: 1984-ben a Tudományos Osztályon belül a gyűjteményi részleg vezetője lett. Milyen volt a gyűjtemény akkori állapota? Mik voltak a főbb feladatok?⁶⁵

GGyK: Az egyes gyűjteményi egységek más és más állapotban voltak, de tulajdonképpen mindegyiket kisebb vagy nagyobb hiányosságok jellemezték. A fotótárban egészen drámai állapotok uralkodtak: mind a feldolgozottság, mind az állományvédelem tekintetében nagyon komoly elmaradásokkal küzdöttünk. Amíg Dobos Lajos vezette a fotótárat, gyakorlatilag semmi nem történt, pedig hihetetlenül gazdag anyagról van szó. Szerencsére rövidesen odakerült néhány fiatal (talán ketten dolgoztak akkor a fotótárban, plusz egy polgári szolgálatos fiatalember), akik hozzáálltak a munkához – mindenekelőtt a rendakáshoz. Meg kell említenem Cs. Plank Ibolyát,⁶⁶ aki később elment a hivataltól, valamint Lászlóné Laár Erikát. Az üvegnegatívok ládáiban heverték, nem lehetett tudni, melyik mit tartalmaz. Még nem volt számítógépes nyilvántartás, illetve digitalizáció, ezért a topografikusan csoportosított keresőképek a hagyományos leltári rendszernek megfelelően, albumokba kerültek. Előbb minden fotót kiszedtünk a szekrényekből, majd átnéztük és csoportosítottuk őket. Ezzel a munkával szépen haladtunk, más szempontból viszont egyre reménytelenebbnek tűnt a helyzet, ugyanis nem volt elég hely, a raktározási körülmények rosszak voltak, klimatizálásról pedig szó sem lehetett. Olyan tűzveszélyes filmeket őriztünk (főleg az 1950-es években készült felvételekről van szó), amelyek maguktól is meggyulladhattak volna. Természetesen megvolt az előírása annak, hogy hány fokon lehet tárolni ezeket, amit messze meghaladtunk.

⁶² G. Györfly, Katalin: Die Erscheinungen der Theaterhaftigkeit und Stofflichkeit an einer Altargruppe aus Nordostungarn. *Studien zur Werkstattpraxis der Barockskulptur im 17. Jahrhundert*. Herausgeben von Konstanty Kalinowski. Poznań, 1992. 291–307.; Uő: A színpadszerűség és anyagszerűség megjelenése az északkelet-magyarországi oltárművészetben. *Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok*. Szerk. Lővei Pál. Budapest, 1993. 355–368.

⁶³ A vácrátóti oltárok restaurálása 1989-ben kezdődött. A főoltárra 1991–1994 között került sor: Radovics Krisztina–Dabronáki Béla–Marjai Zoltán: *Vácrátót, római katolikus templom. Főoltár restaurálása 1991–1994. Festőrestaurátori dokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1994. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 35116.

⁶⁴ G. Györfly Katalin: „Magister Pestiensis arcularius... ad Ecclesiam Ratótensem magnam aram”. A vácrátóti katolikus templom oltárai és a pesti mesterek. *Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok*. Szerk. Bardoly István, László Csaba. Budapest, 1998. 319–342.

⁶⁵ A későbbi időszakra nézve vö.: G. Györfly Katalin: Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal gyűjteményei. *Műemlékvédelem*, 43. 1999. 321–328.

⁶⁶ Cs. Plank Ibolya (1960–), fotótörténész. Az OMF és jogutódjai műemléki fotótárának munkatársa, az Országgyűlési Múzeum Fotóarchívumának vezetője.

Amikor átvettem a gyűjteményt, kísérletet tettünk arra, hogy kipróbáljunk valamennyi pénzt a hivatalból a korszerűsítésre. A vezetés ekkor valóban próbált segíteni, ami teljes egészében Sallay Marianne-nak köszönhető. Rendelkezésre állt egy komolyabb összeg, amit eredetileg úgy akartak szétosztani az egyes részlegek között, hogy mi semmit nem kaptunk volna belőle, holott ekkorra már elkészítettük a terveket a raktári berendezés, a teljességgel elavult fa szekrények lecserélésére, a légkondicionálás megoldására és az egész gyűjtemény rendbetételére. Végül is elkezdődhetett egy éven át tartó modernizációs munka, melynek során a fotótári raktárat klimatizálták, és ún. zsillippel látták el. Közben fokozatosan próbáltuk felszámolni a restanciákat, ami nehezen ment, hiszen azelőtt semmiféle feldolgozás nem történt. Kizárólag alkalmoszerűen rendszerezték a fotóanyag egy-egy tematikus részét, például Dobos Lajos kiállításaihoz, illetve egyéb tárlatokhoz. Amikor hozzáláttunk a munkához, elsőként a Hollenzer László és Okos László nagyméretű negatívjaiból álló együttest igyekeztünk átfogóan feldolgozni.⁶⁷ Aztán rájöttünk, hogy ezzel a gyűjteményi feltárással párhuzamosan kiállításokat kell rendezni egy-egy rendszerezett anyagrészből. Ennek megfelelően bemutattuk például a pusztuló erdélyi műemlékek,⁶⁸ később pedig Divald Kornél fotóit.⁶⁹ Szóval próbáltuk ilyen értelemben is megjeleníteni a gyűjteményt.

A tervtárban némileg jobb volt a helyzet, bár ott is voltak olyan anyagok, amiket a Dísz térről való átköltözés óta nem csomagoltak ki. Így került elő a Möller-hagyaték⁷⁰ vagy Hauszmann Alajos rajzai,⁷¹ illetve nem utolsósorban, amivel én

⁶⁷ Hollenzer László (1870–1935?) és Okos László (1848–?) közösen alapított cége 1899-ben, a Budapest I. kerületi Krisztina körút 141. szám alatti műteremben kezdte meg a működését. Az OMF 1990 nyarán Hollenzer munkásságát bemutató, időszaki kiállítást rendezett a Táncsics Mihály utca 1. aulájában. A tárlathoz kapcsolódó kiadvány: Cs. Plank Ibolya: *Hollenzer László (1870–?) műemléki fotográfus emlékkiállítása*. Budapest, 1990. Ld. még: Uő: A műemléki fotográfia kezdetei. Hollenzer László munkássága. *Magyar Építőművészet*, 81. 1990. 5. 49–51.

⁶⁸ Pusztuló épített örökség Erdélyben. Kiállítás az OMvH székházának (Táncsics Mihály utca 1.) aulájában, 1999. december–2000. január. Ld.: Császár László: Pusztuló épített örökség Erdélyben. *Műemlékvédelem*, 44. 2000. 55–56.; Nagy Zoltán: Pusztuló erdélyi műemlékek. Személyes vallomás egy kiállításról. *Műemléklap*, 4. 2000. 1. 20.

⁶⁹ Divald Kornél (1872–1931), művészettörténész, az MTA levelező tagja. A fényképhagyatékát bemutató kiállítás 1999. július 22. és október 1. között volt látogatható a Táncsics Mihály utca 1. aulájában, melyhez ld.: *Műemlékvédelmi Szemle*, 9. 1999. 306. A hagyatékot feldolgozó forráskiadvány: *A „szentek fuvarosa”. Divald Kornél felső-magyarországi topográfiája és fényképei 1900–1919*. Szerk. Bardoly István, Cs. Plank Ibolya. Budapest, 1999. – vö.: Endrődi Gábor: *A „szentek fuvarosa”. Divald Kornél felső-magyarországi topográfiája és fényképei 1900–1919. Ars Hungarica*, 29. 2001. 357–414.

⁷⁰ Möller István (1860–1934), építész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja. 1890–1894: a MOB másodépitésze. A nevéhez fűződik többek közt a zsámbéki templomrom konzerválása, a vajdahunyadi vár és a gyulafehérvári székesegyház helyreállítása. Műemlékvédelmi munkásságának dokumentumait legnagyobb részben a MÉM MDK Műemlékvédelmi Dokumentációs Osztályának Tervtára és Tudományos Irattára őrzi.

⁷¹ Hauszmann Alajos (1847–1926), építész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. A Budavári Palota átépítéséhez készített terveit a MÉM MDK Műemlékvédelmi Dokumentációs Osztálya (műemléki tervtár) és Múzeumi Osztálya (Magyar Építészeti Múzeum), valamint a BTM Kiscelli Múzeum őrzi.

foglalkoztam: a freskómásolatok. Az akvarellekről szinte mindenki tudott, de az nem volt közsímet, hogy egyes felvidéki és erdélyi templomokról 1:1-es pauszmásolataink vannak, amiket a kiküldött építész vagy festőművész-restaurátor vett föl. Ezek a dokumentumok szintén kicsomagolásra vártak, azonban az állapotuk miatt teljesen bizonytalan volt, hogy mi lesz a sorsuk. Ezért hozzáláttunk egy átfogó reprográfiai munkához, felismerve, hogy a megőrzésük legbiztosabb módja az, ha minden rajzot lefényképezünk. „Kiteregettük” a pauszokat, és a papírrestaurátor rendbe hozta őket annyira, hogy fotózhatók legyenek. A fényképezés is érdekes volt: mivel ezek a dokumentumok nagyon nagy méretűek, az udvaron fektettük le őket, és az emeleti szobákból lehetett elkészíteni a fényképeket. Szóval kissé másként zajlott, mint most. Amikor ezzel végeztünk, a másolatok – immár rendszerezve – visszakérültek a tervtárba. Váliné Pogány Jolán érdemei elévülhetetlenek az itteni rendrakásban. Nagyon sokat küzdött a helyzet javításáért, mivel a tervtári raktár sem rendelkezett klímaberendezéssel, a fa szekrények pedig itt sem tették lehetővé a dokumentumok korszerű tárolását. Ő Könyöki József,⁷² én Myskovszky Viktor⁷³ rajzaival, valamint a freskómásolatokkal kezdtem a feldolgozást, míg a Hauszmann-anythinggal külsős szakemberek foglalkoztak.⁷⁴

Közben a MOB hivatali irataival is elkezdtem foglalkozni. Ha egy épület történetét kutattam, korábban is mindig megnéztem, mit rejt az irattár az adott témában. Ennek kapcsán fedeztem fel azt a hihetetlenül gazdag iratanyagot, amivel önállóan kellett foglalkozni. Levéltárosokat bíztunk meg, hogy cédulázzák, ami persze nem hozott olyan eredményt, mint egy rajzi együttes esetében, ugyanakkor ez a feldolgozás komoly tartalmi háttérrel biztosított az 1996-os *A magyar műemlékvédelem korszakai* című kiállítás megrendezéséhez, amelyhez egy kötet is megjelent.⁷⁵ Ekkor volt Magyarországon a Millecentenárium, és úgy gondoltuk, valamilyen formában részt kellene vennünk az ünnepségben, hiszen a műemlékvédelem emlékanyaga is kapcsolódik az évfordulóhoz. Főleg a tervtár és a fotótár iszonyatosan gazdag, ráadásul ekkor még kevésbé publikus állományára építve, Váli Jolival nekiláttunk, hogy a lehető legizgalmasabb anyagot állítsuk össze. Ebbe persze be kellett vonni mindenkit, aki korábban már foglalkozott a műemlékvédelem történetével, így Horler Miklós és más kollégák részvételével sikerült bemutatnunk ezt az „évszázadot”. Hatalmas munka volt, mivel arra törekedtem, hogy legyünk maximalisták, és állítsunk ki mindent, amit csak lehet,

⁷² Könyöki József, 1868-ig Ellenbogen József (1829–1900), rajztanár. 1870–1889 között számos felmérést, rajzot és leírást készített a MIB, majd a MOB számára Északnyugat- és Nyugat-Magyarország főként középkori eredetű templomairól, illetve váairól, amelyeket jelenleg a MÉM MDK műemléki tervtára őriz. Ld.: *Az örökség hagyományozása. Könyöki József műemlékfelmérései 1869–1890*. Összeáll. Váliné Pogány Jolán, szerk. Bardoly István, Haris Andrea. Budapest, 2000.

⁷³ Myskovszky Viktor (1838–1909), rajztanár, a MIB, majd a MOB kültagja, az MTA levelező tagja. Ld.: *Viktor Miškovský a súčasná ochrana pamiatok v Strednej Európe/Myskovszky Viktor és a mai műemlékvédelem Közép-Európában*. Zostavil/Összeáll. Alexander Balega, ford. Kristína Markušová, Alexander Balega. Bratislava–Budapest, 1999.

⁷⁴ A Hauszmann-tervek első, kéziratot jegyzékét Farbak Péter állította össze.

⁷⁵ *A magyar műemlékvédelem korszakai*. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. Budapest, 1996.

9. A magyar műemlékvédelem korszakai című kiállítás a Képviselői Irodaházban, 1996. MÉM MDK, Tudományos Irrattár, Lymbus, ltsz. K 1899. © Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

hogy végre lássák, micsoda értékek vannak ezekben a gyűjteményekben. Számos fénykép dokumentálja a kiállítást, ami véleményem szerint látványos és szép volt, az anyag pedig egészen fantasztikus.

A gyűjteményekhez visszatérve: a könyvtár sem volt túlságosan jó helyzetben. Negyven fok meleg volt a raktárban, miközben például Rómer Flóris hagyatékát⁷⁶ is ott őriztük. Bardoly István idővel elképesztő alapossgággal feldolgozta ezeket a jegyzetfüzeteket és az egyéb hagyatékokat, ahogy a hivatali iratanyagot is. De általánosságban elmondható, hogy a gyűjteményesek heroikus munkát végeztek, amibe a fotósok is szívesen bekapcsolódtak.

⁷⁶ Rómer Flóris (1815–1889), bencés szerzetes, nagyváradi kanonok, később címzetes püspök, régész, műtörténész, az MTA tagja. Az MTA Archaeológiai Bizottsága, majd a MIB és a MOB tagja, az *Archaeológiai Közlemények* és az *Archaeológiai Értesítő* szerkesztője. Műemlékvédelmi tevékenységéhez kapcsolódó rajza- inak, feljegyzéseinek, gyűjtéseinek, valamint úti jegyzőkönyveinek legnagyobb részét a MÉM MDK Tudu- mányos Irrattárának ún. Lymbus csoportja őrzi. Utóbbihoz ld.: *Rómer Flóris jegyzőkönyvei. Somogy, Veszprém és Zala megye (1861)*. S. a. r. Valter Ilona, Velladics Márta. Budapest, 1999. Ld. még: Kerny Terézia: Rómer Flóris hagyatéka az Országos Műemléki Felügyelőség gyűjteményeiben. *Archaeológiai Értesítő*, 118. 1991. 105–109.; *Archaeologia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulóján*. Szerk. †Kerny Terézia, Mikó Árpád. Budapest, 2015. (a korábbi irodalom összefoglalásával).